

Ivo Perić

SURADNJA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA SA ZNAMENITIM SUVREMENICIMA IZ DALMACIJE

U sedam i po stoljeća dugoj povijesti Đakova bilo je, među svojim žiteljima, mnoštvo više ili manje poznatih, te za taj grad više ili manje zaslužnih ličnosti. U galeriji tih ličnosti, po svojoj poznatosti i po svojim zaslugama, neosporno je da se najviše ističe biskup Josip Juraj Strossmayer. U svijesti ljudi na našem nacionalnom prostoru, pa i šire, zadnjih 130 godina duboko se ugradila jedna dična konotacija. Kad se kaže, Đakovo, odmah se pomisli na Strossmayera, odnosno kad se kaže, Strossmayer, odmah se pomisli na Đakovo. Đakovo je u zadnja četiri i po desetljeća Strossmayerova života, zahvaljujući, dakako, Strossmayeru, bilo snažan politički i kulturni vez, koji je na svoj način približavao i spajao razjedinjene dijelove hrvatskog nacionalnog teritorija.

Strossmayer je bio u prepisci sa nizom kulturnih i političkih djelatnika i iz Dalmacije. Dopisivali su se s njim Miho Klaić, Đuro Pulić, Mihovil Pavlinović, Ivan Brčić, Medo i Niko Veliki Pucić, Kosto i Đuro Vojnović, Marin Đorđić, Luko Zore, Ivan Danilo, Valtazar Bogišić, Gajo Filomen Bulat, Vlaho Bukovac, Josip Marčelić, Đuro Devčić, Stjepan Ivičević, Miroslav Alačević, Antun Kazali, Natko Nodilo, Mato Vodopić, Šimun Milinović, Frane Bulić, a obraćali su mu se raznim povodima i mnogi drugi, među njima i Frano Supilo. Poneka pisma od spomenutih ličnosti, kao i poneka Strossmayerova pisma nekim od tih ličnosti su publicirana u cjelini ili su, pak, djelomično korištena u pojedinim historiografskim radovima. No, većina te korespondencije, koja se čuva u Đakovu, Zagrebu, Dubrovniku, Splitu, Zadru i drugdje, još čeka sistematičnije istraživanje, intenzivnije korištenje, objelodanjivanje.

Svoj interes za Dalmaciju Strossmayer je najprije iskazao potpunom sabiranjem i izdavanjem rukopisnih djela stare dubrovačke i dalmatinske književnosti. Potom je, nakon pada Bachova apsolutizma, kad su se počele otvarati mogućnosti i za političko djelovanje, Strossmayer sve izrazitije iskazivao i svoje političke stavove, vezane za cijeli hrvatski prostor, pa prema tome, i za Dalmaciju. Pozvan kao predstavnik Slavonije da sudjeluje u radu Pojačanog carevinskog vijeća u Beču, on je, zajedno s Ambrozom Vraniczanyjem, predstavnikom Hrvatske, zagovarao ujedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Pripadao je struji »koja je izlaz iz državne krize nalazila u federativnom uređenju osnovanom na principu historijskih zemalja, a ne na jezično-nacionalnom.«¹ Predstavnik Dalmacije u tom Proširenom carevinskom vijeću

1 J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, *Povijest hrvatskog naroda, 1860.-1914.*, Zagreb, 1986., 15.

Franjo Borelli, »dopuštajući mogućnost ujedinjenja tek u daljnoj budućnosti, postavio je zahtjev da se Dalmaciji osigura autonomija.«² To je izazvalo Strossmayera koji je na istoj sjednici, 26. IX. 1860., argumentima opovrgavao Borellijev stav. Strossmayer je, između ostalog, kazao: »A tko hoće da vidi pravu simpatiju za Hrvate i Slavonce, taj neka ide među 400.000 dalmatinskih Slavena koji govore jedan isti jezik s nama, koji su toliko godina bili s nama u savezu, pa neka upita svakoga, kojega bude od 400.000 sastao: "Što si ti, kojim jezikom govoriš?" pa će mu odgovoriti: "Ja sam Hrvat, hrvatski govorim.«³ Ovakvo živi historička istina u duhu naroda, te on zna kuda spada.«³ Ta opterećenost težnji, kako ih izraziše Strossmayer (koji se zalagao za sjedinjenje Dalmacije) i Borelli (koji se zauzimao za autonomiju Dalmacije), očitovala se potom, u širem političkom suprotstavljanju i na području Dalmacije, gdje ta suprotstavljenost stvori i dvije političke stranke - aneksionističku (Narodnu) i protuaneksionističku (Autonomišku).

I na Banskoj konferenciji, koja je, pod predsjedanjem bana Josipa Šakčevića započela radom 26. XI. 1860. u Zagrebu,⁴ Strossmayer se zalagao da na tu konferenciju budu pozvani i predstavnici Dalmacije, kao i to da se Dalmacija sjedini s banskom Hrvatskom. U pismu, koje je poslao Marinici Đordjiću, isticao je da im sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom treba da »na serdcu leži«, jer da ono odgovara »pravim interesima« i Dalmacije i banske Hrvatske, te da se osniva na »sankcii pragmatičkoj« i »podpunoj ustavnosti«.⁵ Početkom 1861. Strossmayer je poslao iz Đakova Luku Botića u Botićev rodni Split sa zadatkom da u tom gradu okupi pristaše sjedinjenja i da ih potakne na političku aktivnost za to sjedinjenje.⁶

I za vrijeme izbora za Hrvatski sabor 1861. Strossmayer je mislio na povezivanje Dalmacije sa banskom Hrvatskom. Teško mu je padala spoznaja da vladajući režim radi protiv tog povezivanja i protiv sjedinjenja. Vidjelo se to i po tome što dalmatinskim odoznanicima nije omogućen dolazak u Zagreb na Bansku konferenciju (1860./61.) i što su, pored Hrvatskog sabora, stvoreni odvojeni, zasebni pokrajinski sabori za Dalmaciju i Istru. U povezivanju Dalmacije s banskom Hrvatskom on čini što i koliko može. Njegovim zalaganjem, u znak tog povezivanja, izabrana su 1861. za zastupnike u Hrvatskom saboru u Zagrebu i dva Dalmatinca: Luka Botić, Splitsanin, izabran je u đako-

2 Isto, 15.

3 M. Cepelić i M. Pavić, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-dakovački i srijemski*, Zagreb, 1900.-1904., 441; K. Milutinović *Strossmayer i jugoslavensko pitanje*, Novi Sad, 1976., 113.

4 A. Szabo, *Središnje institucije Hrvatske u Zagrebu 1860.-1873.*, I, Zagreb, 1987., 21.

5 *J. J. Strossmayer - M. Giorgi*, Đakovo 4. I. 1861., Arhiv dakovačke biskupije. Strossmayerova ostavština (dalje: A-B, SO). Fasc. XXXVIII.

6 I. Perić, *Luka Botić kao političar*, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, br. 26/1979., 275.

vačkom kotaru, a Niko Veliki Pucić u gradu Križevcima.⁷ Budući da je i Strossmayer bio zastupnik u Hrvatskom saboru, on je, u tijeku saborskog zasjedanja 1861., pokazao veliku aktivnost, između ostalog: podupirao je izjašnjenja u prilog sjedinjenja Dalmacije sa banskom Hrvatskom i zauzeo se da Hrvatski sabor zamoli cara da pomiluje zatvorene Dalmatince iz Cavtata i Konavala, koji su, za vrijeme izbora za Dalmatinski sabor, bili uhapšeni i optuženi za veleizdaju, samo zato što su izjašnjavali svoje aneksionističke stavove.⁸

Politički odnosi u Dalmaciji bili su veoma zaoštrjeni. Autonomasi su imali veliku moć. Ta njihova moć nije proizlazila samo iz toga što se većina općina, te većina zastupničkih mjesta u Dalmatinskom saboru nalazila u njihovim rukama, već i iz toga što su ih podržavali vladajući vrhovi iz Beča, a time i cijela režimska birokracija iz Namjesništva, kao i iz pokrajinskih i središnjih režimskih ureda. Sve narodnosne težnje pristaša Narodne stranke nailazile su na prepreke. Narodnjaci su posvuda sumnjičeni kao panslavisti, buntovnici i veleizdajnici. Stoga se Miho Klaić jadao Strossmayeru i molio ga, kad se sastane sa carem, da mu preporuči dalmatinsku Narodnu stranku, koja je od birokracije iz dalmatinskih ureda »progonjena i pred vlastima bečkim osvađena kako separatična i još gore«. Valjalo bi caru reći da je »to velika nepravda i za istu dinastiju pogibeljna politika«, jer da sami »Slavjani u Dalmaciji mogu Austriji sahraniti Dalmaciju u dojučem ratu, koji će prije ali poslie buknut na obalam Jadranskog mora«. A »Austrija brez Dalmacije, to jest brez mora dospieva biti velevlast.«⁹

Upoznao je Klaić Strossmayera i sa ulogom koju ima narodnjačko glasilo »Il Nazionale« (»Narodni list«) i sa financijskim teškoćama, kojima je to glasilo izloženo. Isticao je: »Ako se što napredovalo u Dalmaciji, i ako narodna stranka postoji jaka i nepomična, to je sve zasluga Narodnog lista«. Pri tom je nadodao: »Naši protivnici imadu u rukama obćine, Giuntu¹⁰ Sabor a na njeki način i vladu, a mi nemamo drugo nego list ovaj, u kom možemo naša načela braniti i odbijati napadanja. Brez njega ostajemo brez oružja.«¹¹

Kad god je režim htio, mogao je raspustiti bilo koje općinsko vijeće, a isto tako mogao je obustaviti i daljnji rad Dalmatinskog sabora odlukom o obustavi ili, pak, odlukom o raspustu. Kad je 1864. stigla odluka iz Beča o raspustu Dalmatinskog sabora, Stipan Ivićević, je s čuđenjem, informirao Strossmayera: »Eto Sabor Dalmatinski razpušten

7 A.Szabo, n.d., 29-30.

8 V.Bogdanov, *Borba za sjedinjenje Dalmacije u Hrvatskom saboru iz godine 1861.*, Zadarska revija br. 4-5/1961., 279.

9 M.Klaić - J.J.Strossmayer, Beč 11. VI. 1863. A-B,SO. Fasc.XXVII.

10 Giunta (Đunta) - *Zemaljski odbor, izvoršni organ Dalmatinskog sabora.*

11 M.Klaić - J.J.Strossmayeru, Dubrovnik 2. IX. 1863., A-B,SO.Fasc.XXVII.

je. Još ne zna se čisto s kojeg uzroka. Nerazumim, da zbog mržnje proti manjini raztiera se većina, koja je za Vladu bila.«¹²

Dalmatinski narodnjaci su smatrali da bi - sa stajališta okrijepe težnje za sjedinjenje Dalmacije sa banskom Hrvatskom - trebalo da se neki Dalmatinci nađu i u novom zastupničkom sastavu Hrvatskog sabora u Zagrebu (1856.). Mihovil Pavlinović je, u vezi s tim, pisao Strossmayeru da se u predstojećim saborskim izborima u banskoj Hrvatskoj »izabere nekoliko dalmatinskih rodoljuba«. U obzir su dolazili ponajprije iz južne Dalmacije Stefan Ljubiša i Niko Pucić, iz srednje Dalmacije Mihovil Pavlinović i Ante Bajamonti (»ako bi primiti htjeo«) i iz sjeverne Dalmacije Josip Antonietti i Miho Klaić.¹³ O tome je pisao Strossmayeru i Miho Klaić. Klaić je naveo da mu je poznat sadržaj Pavlinovićeva pisma i da se s Pavlinovićem potpuno slaže. Jer, »izbor u hrvatski sabor nekoliko dalmatinaca bila bi stvar prevažna i učinila bi veliki utisak.«¹⁴ Strossmayer je prenio Franji Račkom tu Pavlinovićevu i Klaićevu želju, moleći ga da učini što može, iako su te želje bile kasno saopćene, jer su saborski izbori bili savim blizu.¹⁵ U tim izborima, održanim u lipnju 1865., izabrana su u Hrvatski sabor dva prvaka dalmatinske Narodne stranke: Miho Klaić - u izbornom kotaru Severin, i Mihovil Pavlinović - u izbornom kotaru Đakovo.¹⁶

Interesantno je što su tom prilikom Pavlinović i Klaić predlagali i izbor Ante Bajamontija, prvaka Autonomaške stranke. Klaić je, u vezi s tim, javljao Strossmayeru: »Dobro bi bilo da i jedan od naših autonomah liberalacah bude izabran u hrvatski sabor i to bolje nego itko gosp. dr. Antun Bajamonti iz Splita. Mi smo već pisali prijatelju našem u Split da o tome s njim prozbori i pita ga bi li se on primio ako bi bio izabran.«¹⁷ Nakon raspusta Dalmatinskog sabora, 7. IV. 1864., narodnjaci i liberalni autonomasi odupirući se birokratskoj samovolji režimskih moćnika, uspostavili su bliskiju suradnju u okviru svog tada osnovanog Liberalnog saveza (Unione liberale).¹⁸ Narodnjaci su mnogo očekivali od tog udruženog opozicijskog fronta. Da bi što prisnije imali uza se utjecajnog Bajamontija, htjeli su ga, eto, počastiti i zastupništvom u Hrvatskom saboru.

Bajamonti se mnogo zalagao za razne interese Splita, te je osnovao u tom gradu i akcionarsko društvo »Associazione dalmatica« (»Dalma-

12 S. Ivićević - J.J. Strossmayeru, Makarska 22. IV. 1864., A-B, SO Fasc. XXXV.

13 J.J. Strossmayer - F. Račkom, Đakovo 24. VI. 1865., Korespondencija Rački Strossmayer (dalje: K.R.-S. Knjiga prva od 6. okt. 1860. do 28. dec. 1875. O stogodišnjici Franje Račkoga. Izdala JAZU. Uredio Ferdo Šišić, pravi član JA; Zagreb 1928., 31.

14 M. Klaić - J.J. Strossmayeru, Zadar na Tielovo 1865., A-B, SO Fasc. XXIX.

15 V. bilj. 13, isto, 31.

16 A. Szabo, n. d., 46-47.

17 V. bilj. 14, isto.

18 J. Beroš, *Liberalni savez*, Zadarska revija br. 4-5/1961., 362; V. Kisić, *Listajući stare godišnjake...*, jubilarni broj Narodnog lista (Il Nazionale) 1862.-1912., Zadar, 1912., 99.

tinska zadruga«) sa svrhom da se bavi izgradnjom i uljepšavanjem tog grada. Konstituiranje tog društva izvršeno je 22. V. 1865. Nominalna vrijednost svake akcije tog društva iznosila je 200 fiorina. Prikupljanje akcionarske glavnice, potrebne za veće građevinske zahvate, nije išlo lako. Bajamonti je znao da Strossmayer raspolaže obimnijim novčanim kapitalom i da bi njegov dionički ulog u društvu »Associazione dalmatica« mogao biti veoma značajan. Suradujući s narodnjačkim prvacima od vremena uspostavljanja Liberalnog saveza, Bajamonti im je sigurno dao na znanje kako bi bilo poželjno i potrebno da se i Strossmayer nađe među većim dioničarima društva »Associazione dalmatica«.

Klaić i Pavlinović su smatrali da bi Strossmayer, kao dioničar u tom društvu, imao i stanovit politički utjecaj na Bajamontija, a time bi i njihov politički utjecaj na Bajamontija znatno porastao. Vjerovali su što Strossmayerov ulog bude veći, da će i njegov utjecaj biti djelotvorniji. Taj utjecaj - nadali su se - morao bi biti koristan i za narodnosne interese Dalmacije. Stoga su Klaić i Pavlinović svojim uvjeravanjem naprosto »nagnali Strossmayera« da postane veliki dioničar društva »Associazione dalmatica« u Splitu.¹⁹ Strossmayer je, kao kupac 200 dionica uložio 40.000 fiorina, što je bila golema suma. Taj ulog i dividende namijenio je »dvjema ustanovama« i to: Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu 100 akcija i zakladi za osnivanje sjemeništa u Đakovu 100 akcija.²⁰ Bajamonti je 1866. napustio suradnju s narodnjacima i tako je prestao postojati Liberalni savez. Utjecaj Strossmayera na Bajamontija nije ostvaren. Bajamontijevo loše gospodarenje u društvu »Associazione dalmatica« nije moglo donositi dividende, niti osigurati cjelovitu povratnost glavnice, formirane sredstvima dioničara. To je Strossmayeru zadavalo podosta brige, a bilo je, zbog toga, veoma neugodno i Klaiću i Pavlinoviću. Strossmayerove interese, kao dioničara, zastupali su u Splitu dvojica odvjetnika: najprije Kosto Vojnović, zatim Gajo F. Bulat, oba istaknute narodnjačke vođe.

Strossmayer nikada nije prigovorio Klaiću i Pavlinoviću što ga nagovoriše da postane veliki dioničar društva »Associazione dalmatica«. Njegovo dioničarstvo u tom društvu bijaše ne samo poslovni, već i politički potez. A to su područja - i poslovnost i politika - na kojima se i gubi. Razotkrivanje nepravilnosti u društvu »Associazione dalmatica« omogućilo je splitskim narodnjacima, uz ostalo, da ruše Antu Bajamontija, Splitskog općinskog načelnika i autonomaškog prvaka. To rušenje bilo je i politički veoma značajno, jer je ono značilo uvod u pohrvaćenje splitske općine. Hod ka tome cilju potpomagao je, daka-ko, i Strossmayer. On je 1872. - po savjetu Koste Vojnovića - prenio svoje akcije u društvu »Associazione dalmatica« na pojedine splitske narodnjake kako bi ovi otada kao dioničari kontrolirali rad tog društva i tako - na osnovi uočenih nepravilnosti u njegovu poslovanju - još

19 S.Ljubiša - M.Pavlinoviću, Beč 23. IX. 1867., A.Palavršić - B.Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića*, Split, 1962. (dalje: KMP), 73.

20 D.Kečkemet, »Associazione dalmatica« i pad Ante Bajamontija, Hrvatski narodni preporod u Splitu, Split, 1984., 93.

aktivnije i politički djelotvornije mogli djelovati »u raskrinkavanju i rušenju splitskih autonomaša i Bajamontija.«²¹

Strossmayer je financijski potpomogao svoje političke istomišljenike u Dalmaciji. Kad god je i koliko god je mogao. Osobito je bila značajna njegova pomoć Matici dalmatinskoj, kojoj je u tri navrata darovao ukupno 1.100 fiorina,²² i njegova više puta iskazana pomoć »Il Nazionalu« (»Narodnom listu«). U vrijeme pokretanja »Il Nazionala« u Zadru pod uredništvom Natka Nodila Strossmayer je bio jedan od najvažnijih potpomogatelja tog narodnjačkog lista. Godine 1868. Strossmayer piše Pavlinoviću da će za »Narodni list« dati »dvi hiljade forinti«.²³ Godine 1873. Strossmayer je Biankiniju, koji mu je bio gost u Đakovu, poslao za »Narodni list« 1.000 fiorina,²⁴ Kad je narodna slavjanska čitaonica u Splitu osnovala posebnu knjižnicu i umjetničku galeriju, u kojoj je 1863. bila izložena i Strossmayerova slika, Strossmayer dade toj čitaonici 100 fiorina.²⁵ Godine 1874. piše on Pavlinoviću: »Poslao bih rado 100 f. u Dalmaciju za one koji glad i nuždu trpe«. Pitao ga je: »Komu bi jih poslao?«²⁶ Godine 1875. šalje preko Miha Klaića u Zadru 1.000 f. za pomoć bjeguncima iz ustaničke Bosne i Hercegovine. Izvještavajući o ovoj pomoći kazao je: »Klaić misli da je Turkom u Bosni i Hercegovini odzvonilo, samo se boji poslije naših domaćih razmirica. Pravo ima!«²⁷ Frano Ivanišević je iznio, kad je 15. IX. 1894. boravio u Đakovu, da mu je Strossmayer, kao uredniku »Pučkog lista« u Splitu, dao svoju pomoć za ovaj list u iznosu od 500 fiorina.²⁸

Dakako, to nije sve. Strossmayer je potpomogao u Dalmaciji i pojedina narodnjačka društva i narodnjačke čitaonice, ali i pojedince za koje je smatrao da i opći interesi zahtijevaju da im pomogne. Tako npr. kad je Medo Pucić početkom 1887. zamolio Strossmayera za dodjelu potpore mladom Vlahu Bukovcu za njegovo slikarsko školovanje u Parizu i to za dvije godine po 500 fiorina godišnje,²⁹ Strossmayer je udovoljio toj molbi, što je vidljivo i iz zahvalnih pisama, koje su Pucić³⁰ i Bukovac³¹ uputili Strossmayeru.

21 *Isto*, 93.

22 Jub. br. N. (Il Naz.) 1862.-1912., Zadar, 1912., 4-5.

23 *J.J. Strossmayer - M. Pavlinoviću*, Đakovo, 30.III.1868., KMP, 81.

24 *Isti - Istome*, Đakovo, 8.VIII.1873., KMP, 197.

25 V. Bilj. 22, isto, 4.

26 *J.J. Strossmayer - M. Pavlinoviću*, Đakovo, 22.III.1874., KMP, 219.

27 *J.J. Strossmayer - F. Račkom*, Đakovo, 24.VIII.1875., K.R-S.I, 373.

28 F. Ivanišević, *Dvije uspomene*, Narodni list, br. 30, Zadar, 1905., 1.

29 *M. Pucić - J.J. Strossmayeru*, Dubrovnik, 28.I.1877., Arhiv JAZU u Zagrebu, ormar XI-A/23.

30 *Isti - Istome*, Župa Dubrovačka, 18.III.1887., Arhiv JAZU u Zagrebu, ormar XI-A/23.

31 *V. Bukovac - J.J. Strossmayer*, Cavtat, 7.III.1877., Arhiv JAZU u Zagrebu, ormar XI-A/7.

Strossmayer je bio naš veliki mecena. Govoreći o svojoj darežljivosti on je objašnjavao Klaiću: što se više mrzi i gazi hrvatski narod da on prema tom narodu osjeća još jaču »ljubav i privrženost«. Smatrao je da ga je »Bog obiljem blagoslovio«, a da crkveni propisi nalažu: što svećeniku preostaje kao višak, to pripada nemoćnima i siromasima. Taj nemoćnik i siromah »u ovih tužnih okolnosti« je naša domovina, »zapuštena i omrzla onima, koji bi po svetoj dužnosti svojoj za nju brinuti imali«. I zato, pomažući svojoj domovini - naglašavao je Strossmayer - on to čini jer je to neophodno. »Ja ću do groba svoga tako ostati: Bogu i narodu svome vjeran, pripravan na svaku žrtvu za narod svoj.«³²

U svakoj prilici Strossmayer je poticao i svoje prijatelje iz Dalmacije na što upornije i neumornije rodoljubno djelovanje. Često je isticao - kao što je to vidljivo i iz jednog njegova pisma Mihovu Klaiću - da »valja junački borbu nastaviti«. I sam će, u toj borbi, ustrajati »do posljednjega uzdaha«. Pa i kad umre, on će i na drugom svijetu raditi za dobro svoga naroda. »A kad me Bog k sebi primi, ja ću ga i u vječnosti zaklinjati, da čim prije oslobodi naš narod i da mu ono opredjeljenje ojamči, koje ga po naravi i zasluga njegovih ide.«³³

Također, u svakoj prilici, Strossmayer je poticao svoje dalmatinske prijatelje na složan rad, na uzajamo povjerenje i ljubav. »Čim su ozbiljnija vremena, tim treba da smo sporazumniji.«³⁴ Zagovarao je i crkveno jedinstvo katoličke i pravoslavne crkve. »Među braćom na jugu u realigioznom obziru malo je razlike. Kad bi nestalo neznanstva i predsude, lahko bi se i tu složili.«³⁵ Sloga između Hrvata i Srba uvijek mu je bila na srcu i uvijek ju je preporučivao. »Moje je mnijenje - pisao je on Mihovilu Pavlinoviću - da valja svemu se uklanjati što bi razdor među namih posijati ili samo povoda dati moglo, da protivnici našimih se slaboćama proti namih služe.«³⁶ Ukazivao je da »sve teži za jedinstvom«, pa je ta težnja živa i razumljiva »i pri južnom Slavenstvu«. Smatrao je da će se južnoslavensko jedinstvo u Habsburškoj monarhiji izvesti ili »pod okriljem Austrije i na njezinu korist«, što bi one želio »iz svega srca i iz sve duše«, ili će se to jedinstvo ostvariti »pod drugom firmom a na štetu Austrije.«³⁷ Očekivao je i velike događaje do kraja 19. stoljeća, koji će uspostavljanje tog južnoslovenskog jedinstva po-

32 J.J.Strossmayer - M.Klaiću, Đakovo 5.IX.1866., Jub. br. N.1 (II Naz.), Zadar, 1912., 88.

33 Isti - Istome, Đakovo 6.I.1884., Jubilarni broj N.lista... (32), 88.

34 J.J.Strossmayer - M.Pavlinoviću, Đakovo, 9.IV.1867., KMP, 61.

35 Isti - istome, Đakovo, 30.III.1868., KMP, 81.

36 Isti - istome, Pešta, 28.VI.1871., KMP,176.

37 Isti - istom, Đakovo, 29.IV.1880.,KMP,332.

spješiti, te upozoravao svoje istomišljenike da ih ti događaji ne bi smjeli zateći »nepripravme«. ³⁸

Veliki nacionalni zavodi u Zagrebu, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Sveučilište, za čije se osnivanje Strossmayer zalagao i čiji je osnutak on obilno financijski potpomagao, trebali su - prema njegovim željama - biti povezujuća snaga, ujedinitelji naroda na svoj način. Već među prvim članovima JAZU bilo je i Dalmatinaca. Strossmayer je nastojao da se taj broj proširuje, ponekad i bez uspjeha. Tako npr. on je želio da postanu članovi Akademije i književnici Mihovil Pavlinović i Jovan Sundečić. Rački mu je odgovorio kako to ne bilo moguće, jer ni Pavlinović ni Sundečić ne doprinose kao znanstvenici, već kao pjesnici, a »samo pjesništvo ne spad u djelokrug Akademije«. ³⁹ U vrijeme osnivanja Sveučilišta stigli su poticaji da se na tom sveučilištu, kao profesori, nadju i Dalmatinci Kosto Vojnović, Miho Klaić, Natko Nodilo i Đuro Pulić. Strossmayer je, dakako, prihvaćajući te poticaje, odmah pisao Franji Račkom, a namjeravao je o tome pisati i banu Ivanu Mažuraniću. Želio je da navedeni Dalmatinci budu izabrani kao sveučilišni profesori u Zagrebu, ali, s obzirom na političku ulogu, koju su neki od njih imali u Dalmaciji kao narodne vođe, što je bilo od izuzetne važnosti i koristi, bojao se, kako reče, ako te vođe odu iz Dalmacije, »da tiem ne oslabimo Dalmaciju.« ⁴⁰ Kao što je poznato bili su tada u Zagrebu (1874.) izabrani za profesore: Kosto Vojnović na Pravnom i Natko Nodilo na Filozofskom fakultetu.

Austrijska politika onemogućavala je da Dalmatinci, Istrani i Slovenci studiraju u Zagrebu, jer njima, kao građanima austrijskog dijela Monarhije nisu priznavani ispiti, položeni na zagrebačkom Sveučilištu, a nerado su im davane i stipendije za studij u Zagrebu, pa su oni, uslijed toga, morali studirati u Grazu i u Beču. Na taj način - kako je Rački informirao Strossmayera - zagrebačko Sveučilište bilo je uglavnom sveučilište za osam županija banske Hrvatske. ⁴¹

Založio se Strossmayer - na prijedlog svog prijatelja Nika Velikog Pucića ⁴² da se, umjesto umrlog Đure Daničića, izabere Pero Budmani, gimnazijski profesor u Dubrovniku, za novog urednika »Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika«, koji je izdavala JAZU u Zagrebu. ⁴³ Bio je i

38 *Isti - istome*, Đakovo, 7.I.1883., KMP.388.

39 *F.Rački - J.J.Strossmayeru*, Zagreb, 19.XII.1882., K.R-S, III,52.

40 *J.J.Strossmayer - M.Pavlinoviću*, Đakovo, 22.III.1874.,KMP,219.

41 *F.Rački - J.J.Strossmayeru*, Zagreb, 27.VIII.1876., K.R-S,II,42.

42 Taj dodatak »Veliki« uz ime Niko bio je oznaka kojim se razlikovalo Nika od mladeg mu brata čije je ime također bilo Niko. U Dubrovniku je, u takvim slučajevima, naziv »Veliki« upotrebljavan kao sinonim za naziv »Stariji«.

43 *N.Pucić - J.J.Strossmayeru*, Dubrovnik, 6.XII.1882., Arhiv JAZU, XI-A/23.

to, kao što znamo, veoma sretan izbor, kao što bijaše veoma sretan izbor Vojnovića i Nodila za profesore na zagrebačkom Sveučilištu.

Mnogi su Dalmatinci bili Strossmayerovi gosti u Đakovu. Iako se iz Dalmacije do Đakova i dugo i naporno putovalo, to je putovanje bilo veoma privlačno, jer su susret sa Strossmayerom i njegovo gostoprimstvo bili velik i drag doživljaj. Boravili su u Đakovu, između ostalih iz Dalmacije, Niko Veliki Pucić, Medo Pucić, Miho Klaić,⁴⁴ Ivan Danilo, Mihovil Pavlinović, Kosto Vojnović, Juraj Biankini. Strossmayer je, u vremenu od 1866. do 1882. pored niza svojih djelatnih preokupacija, bio posebno obuzet i brigom za gradnju katedrale u Đakovu. Prisutna je ta njegova briga, a, dakako, i ponos i u njegovoj prepisci s Dalmatincima. Godine 1868. on je isticao: »Gradim, kako znate, stolnu crkvu. Velike u tom poslu imam suprotivštine svladati. Ele se nadam u Boga da neće svoje dielo ostaviti.«⁴⁵ Godine 1872. on je pisao: »Vi mislite k meni, Prijatelju! Nemožete misliti koliko bi me to veselilo. Vidit ćete kod mene izmedj ostalih stvari crkvu ogromnu, tielom i vanjskim obličjem skoro gotovu. Ali se hoće još najmanje deset godina da se sviem svrši. Hoću li ja svršetak doživiti, neznam, jerbo mi je zdravlje od godine i više dana vrlo slabo. Rado bi narodu našem tu crkvu gotovu ostavio. Narodu, velim, osobito siromašnjemu, koji od svojih domaćih i javnih nauka samo u crkvi odahnuti može.«⁴⁶ Godine 1874. on je saopćavao: »Ja sam Vam skoro posve iznemogao. Samo da mi je još crkvu dogotoviti!«⁴⁷ Godine 1880. on je informirao: »Crkva moja lijepo napreduje. Osobita će mi milost biti, ako je dovršim do 82. Njom ću ja u ruci pred lice Božje da mi Bog grieha oprosti.«⁴⁸ Godine 1881. izražavao je nadu da će u 1882. »na Petrovo blagosloviti svoju crkvu« i isticao kako bi mu bilo drago da se tada nadje u Đakovu i Pavlinović i da Pavlinović tom prigodom u toj novosagrađenoj crkvi otpjeva misu »slavjanski«. ⁴⁹ Blagoslov te katedrale obavljen je, međutim, 1.X.1882. Bila je to općenarodna svečanost, u kojoj je sudjelovala i Dalmacija preko svojih predstavnika. Iz Dalmacije su tada, uz brojna pisma, upućena Strossmayeru i 53 brzojava.⁵⁰

44 Strossmayer je bio kum na krštenju Klaićeva sina Ljuba, rodenog 1871. Zastupao ga je Ivan Danilo na samom činu krštenja u Zadru. (T. Macan, *Miho Klaić*, Zagreb 1980., 47.) U pismu, koje je 22.III.1872. pisao Pavlinoviću, Strossmayer je između ostalog naveo: »Za Miju sam Klaića njeke male stvarčice u Rimu naručio, da mu se zahvalim na časti, koju mi je iskazao moleć me za kuma dietetu svome«. KMP, 186.

45 *J.J. Strossmayer - M. Pavlinoviću*, Đakovo, 19.II.1868., KMP, 77.

46 *Isti - Istome*, Pešta, 22.III.1872., KMP, 186.

47 *Isti - Istome*, Đakovo, 2.I.1874., KMP, 212.

48 *Isti - Istome*, Đakovo, 29.IV.1880., KMP, 332.

49 *Isti - Istome*, Đakovo, 7.I.1881., KMP, 347 - 348.

50 *Pozor*, br. 236, Zagreb, 1882., 3.

Interesantno je spomenuti i to da je Strossmayer želio postati vlasnik otoka Lokruma kraj Dubrovnika. Taj otok je tijekom 19. stoljeća promijenio više gospodara. Godine 1873. ponovno je prodavan. Ta je prodaja zainteresirala Strossmayera i on je pisao Niku Velikom Puciću da mu kupi Lokrum ako ne bude skuplji od 20 do 30 hiljada fiorina. »Ja bi tu - obrazlagao je Strossmayer - proboravio posljednje dane života svoga u samoći.«⁵¹ Saznavši za tu Strossmayerovu želju, Rački mu je pisao: »Oprostite, ako nešto primjećujem na Vašu opasku glede svrhe za koju biste kupili Lokrum. Ako Vam sredstva dopuštaju da ga kupite za stanovanje zimi, nikada bolje. Ali valja Vam uvijek ugušiti onu misao o nekakvoj rezignaciji na biskupiji. Ta komu bi to bolje došlo, negoli neprijateljima našega naroda? Oni bi Vašom voljom postigli ono, što su mislili izvesti protiv Vašoj volji. Ni silom ne biste se smjeli udaljiti, kamo li dobrom voljom. Drugo je ako si namaknete takovo zatočište kano što je Lokrum, gdje bi mogli provesti koji mjesec svake godine. Nu valja Vam znati da iz Lokruma ne biste imali materijalne koristi; moglo bi se ipak zavesti takvo gospodarstvo da se sam uzdržaje.«⁵² Strossmayer je na to odgovorio Račkom: »Vaše misli su posve i moje misli. Odavna ja tako mislim i snujem. Ja ću, ako koju godinu poživim, otići bez dvojbe u mir, ali samo tada, ako znao budem, tko će mi biti nasljednikom.«⁵³

Tadašnji vlasnik Lokruma bio je poduzetnik Petar Dumičić. On je otezao s prodajom tog otoka, računajući da će, ne bude li žurio, postići veću prodajnu cijenu. Strossmayer je pisao Mihovilu Pavlinoviću, ako vidi Nika Velikog Pucića, da mu kaže kako je on (Strossmayer) »u velikoj stisci novčanoj« i da za Lokrum ne bi mogao »ništa više dati nego što uistinu vrijedi.«⁵⁴ Niko Veliki Pucić je javio Strossmayeru da je stigla »brzobjavna zapovijed iz Beča (...) da se otok ne ima javnom držabom prodavati.« Na osnovi te »zapovijedi« Strossmayer je zaključio da će Lokrum vjerojatno »koji član carske kuće kupiti.«⁵⁵ To se, nekoliko godina kasnije (1879.) i dogodilo: vlasnik Lokruma postao je nadvojvoda Rudolf, prijestolonasljednik habsburškog prijestolja.

Dubrovčani bi - kako je pisao Medo Pucić - bili veoma zadovoljni da je Lokrum došao u Strossmayerove ruke. Njih bi mnogo radovalo da Strossmayer tako bude u njihovoj blizini, pa makar godišnje »samo i za koji mjesec.«⁵⁶ Nastojao je Medo Pucić da iznadje i neko drugo rješenje, koje bi Strossmayeru omogućavalo privremeni boravak u Dubrovniku. On je 1879. predlagao Strossmayeru da u Dubrovniku kupi kuću prof. Josipa Kobenzla, koja je tada bila na prodaji za 12.000

51 J.J.Strossmayer - F.Račkom, Đakovo, 31.VII.1873., K.R-S, I,229.

52 F.Rački - J.J.Strossmayer, Zagreb, 3.VIII.1873., K.R-S,I,231.

53 J.J.Strossmayer - F.Račkom, Đakovo, 7.VIII.1873., K.R-S, I,233.

54 J.J.Strossmayer - M.Pavlinoviću, Đakovo, 8.VIII.1873., KMP, 197.

55 J.J.Strossmayer - F.Račkom, Đakovo, 25.VIII.1873., K.R-S, II, 434.

56 M.Pucić - J.J.Strossmayeru, Dubrovnik, 13.IX.1874., Arhiv JAZU, XI-A/23.

fiorina. Kuća se - kako je opisuje Medo Pucić - nalazila na predjelu Boninovo, »na putu od grada u Gruž«, koji »položaj ne može biti bolji«; dostupna je kočijama, ima velike prozore i pogled na otvoreno more, a »gospočki zgrađena«. ⁵⁷ Strossmayer, međutim, nije pokazao interes za kupnju te kuće.

Imao je Strossmayer želju da posjeti Dalmaciju. To je istodobno bila želja i njegovih brojnih štovalaca i prijatelja u Dalmaciji. Godine 1871. pisao je Pavlinoviću: »Ja ću drage volje, kad u Zadar dodem, odsiesti kod Vas. Meni bratsko Vaše srdce i mala sobica dost«. ⁵⁸ Kad se Franjo Rački 1873. vratio - kako reče - »iz Dalmacije«, pisao je Strossmayeru: »Prije svega imadem Vam izručiti premnogo pozdrava od Vaših mnogobrojnih štovalatja po cijeloj Dalmaciji od Zadra do Kotora, a osobito od Klaića, Pavlinovića, Vojnovića, Pucića itd. Svudjer pitahu me kada ćete posjetiti Dalmaciju. To bi bilo veliko veselje po celom narodu.« ⁵⁹ Godine 1880. Strossmayer je namjeravao, nakon što obavi »vizitu u brodskom kotaru«, da zajedno s Franjom Račkim posjeti Bosnu i Hercegovinu, Dalmaciju i Cetinje. ⁶⁰ Godine 1881. bilo je poticaja da Strossmayer posjeti samo Dubrovnik i eventualno Kotor. Ali, on je smatrao da bi bilo nezgodno doći u Dubrovnik i ne obići ostalu Dalmaciju, ili doći u Kotor, a ne otići na Cetinje. Inače, za Dubrovnik je tada kazao da ga više voli »nego svoje rodjeno mjesto«. ⁶¹ Godine 1883. Strossmayer bi bio, vjerojatno, posjeto Dalmaciju, da ga od te posjete nije odbila napetost koja je tada vladala u Dalmaciji zbog pritisaka koji je vršio tamošnji austrijski namjesnik Stjepan Jovanović. ⁶² Njegov plan da napokon 1886. ode u Dalmaciju također nije ostvaren.

Postojalo je uvjerenje da će Strossmayer doći u Dubrovnik prigodom otkrivanja Gundulićeva spomenika (1893.). Na to su ga poticali i Franjo Rački i Kosto Vojnović i Fran Folnegović i drugi. Odbor za podizanje Gundulićeva spomenika iz Dubrovnika uputio mu je i poseban poziv da dodje. Tom mu je prigodom pisao i Marinica Đordjić, član toga Odbora. Nudio mu je, za stanovanje, svoj ljetnikovac u Lapadu, a također - preko Đorđića - i Mato Pozza mu je, za stanovanje, nudio svoj stan »kod Pila«, dakle »bliže gradu« ako bi mu to bilo povoljnije. ⁶³ Strossmayer se nije odazvao. Nije želio poći zbog stranačko-političke atmosfere, kakva se mogla očekivati u tijeku tog slavlja. Inače, bilo mu je drago kad je čuo da je proslava otkrića Gundulićeva spomenika

57 *Isti - Istome*, Dubrovnik, 8.X.1879., Arhiv JAZU, XI-A/23.

58 *J.J.Strossmayer - M.Pavlinoviću*, Pešta, 28.VI.1871., KMP, 176.

59 *F.Rački - J.J.Strossmayeru*, Zagreb, 3.VII.1873., K.R-S, I, 225.

60 *J.J.Strossmayer i F.Račkom*, Đakovo, 27.I.1880., K.R-S, II, 252.

61 *Isti - istome*, Đakovo, 23.V.1881., K.R-S, IV, 425.

62 *Isti - istome*, Đakovo, 18.III.1883., K.R-S, III, 58.

63 *M.Giorgi-J.J.Strossmayeru*, Dubrovnik, 18.V.1893., Arhiv JAZU, XI-A/1.

obavljena »lijepim uspjehom u prilog našoj hrvatskoj ideji.«⁶⁴ Strossmayer nije uspio posjetiti Dalmaciju, iako je, dakle, to želio i u više navrata planirao.

Valja istaknuti da je Strossmayer imao i svoje mišljenje o Dalmatincima, koje bi obično isticao kad bi ga nešto, u njihovim postupcima, iznenadilo i ozlovoljilo. Tako npr. kad se Đuro Pulić htio odreći kanonikata u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, Strossmayer mu je to zamjerio i ovako, upućeno, komentirao: »Čudnovata stvar! Ti naši Dalmatinci, makar inače dobri i izvrsni ljudi, ipak ostaju nekim načinom uvijek nepraktični ljudi. Đuro Pulić je svet, učen, značajan i što hoćete čovjek, ali kao bi ja sad, u kobno upravo doba, odricao se kanonije? Gdje je prava ljubav prema institutu?«⁶⁵ I dalje, u istom povodu: »Čudnovati su ti naši dobri i poštteni Dalmatinci. Nekako im fali zdrav i dubok sud. Uvijek se preveć fantazijom služe, kad je stvari posve realno prosuditi«. *Pulić je, uvažavajući Strossmayerov savjet, odustao od namjene odreknuća od kanonikata.*

Poštivali su Strossmayera u Dalmaciji ne samo narodnjaci, nego i najbliži sumišljenici, već i pravaši, osobito liberalni pravaši, sljedbenici Ante Trumbića i Frana Supila. Kad je 1905. umro Josip Juraj Strossmayer, veliki svećenik, rodoljub i dobrotvor, u svim gradovima i općinskim središtima Dalmacije izvještene su zastave na pola koplja, održavane su mise zadušice, priređivani komemorativni sastanci. Najveći komemorativni skup održan je u splitskom Općinskom kazalištu, gdje je o Strossmayerovu životu i radu govorio Ante Trumbić. Najposjećenija misa zadušnica, koju je održao biskup Josip Marčelić, bila je u dubrovačkoj crkvi sv. Vlaha. Na Strossmayerovu sahranu u Đakovo pošli su Vicko Ivčević, predsjednik Dalmatinskog sabora, Vinko Milić, načelnik općine Split, i druge ličnosti, među kojima je bio najzapaženiji don Frane Bulić, učenjak svjetska glasa i ugleda. Govoreći okupljenom narodu ispred đakovačke katedrale - poslije sahrane - Milić je kazao da su zahvalni Dalmatinci položili na Strossmayerov grob »granu paome i lovora, znamenja slave i mudrosti« kao zadnji pozdrav sa Strossmayeru milog Primorja, koje »ne bi mu dano razgledati za života«⁶⁶ Zadarski »Narodni list«, kojeg je uređivao Juraj Biankini, dubrovačka »Crvena Hrvatska«, koja je pisala u duhu političkih stavova Pera Čingrije, riječki »Novi list« koji se čitao posvuda u Dalmaciji, a kojeg je uređivao Frano Supilo, mnogo su tih dana posvetili svog informativnog prostora ličnosti i djelu Josipa Jurja Strossmayera i to s najvećim poštovanjem i ljubavlju. To štovanje i ljubav Strossmayer je zaista zaslužio svojim dugim, uzornim životom i svojim sveukupnim, požrtvovnim radom.

64 *J.J. Strossmayer - F. Račkom*, Krapinske Toplice, 6.VII.1893., K.R-S, IV, 378.

65 *Isti - Istome*, Đakovo, 8.III.1880., K.R-S, II, 263.

66 *Narodni list*, br.31, Zadar, 1905., 2.